

SPIS TREŚCI

Wstęp

	Str.
I. Periodyzacja i omówienie źródeł	V
II. Region i jego mieszkańcy	VIII
III. Stan gospodarczy przed Wiosną Ludów	XIII
IV. Wiosna Ludów	XXII
V. Stan gospodarczy w drugiej połowie XIX wieku	XXVII
VI. Stosunki społeczne w drugiej połowie XIX wieku	XXXIV
VII. Akcja germanizacyjna i przejawy walki o język polski na Mazurach i Warmii	XL
Ważniejsze źródła i opracowania do dziejów Mazur i Warmii w latach 1800—1870	LIX

Wybór źródeł

I. Nazwa i obszar językowy

1. Pochodzenie nazwy kraju i ludności mazurskiej	3
2. Plan unifikacji administracyjnej Mazur z 1811 roku	8
3. Statystyka narodowościowa Mazur i Warmii z 1825 i 1837 r.	10
4. Statystyka narodowościowa Mazur i Warmii z lat 1846—1861	13
5. Zasięg języka polskiego na Mazurach i Warmii w 1861 r.	13
6. Mapa narodowościowa Mazur i Warmii z 1861 roku	17

II. Stan gospodarczy Mazur i Warmii przed uwłaszczeniem

A. Rolnictwo, wieś, gospodarka leśna

7. Rolnictwo w pow. Elk w 1803 roku	18
8. Walka biedoty o ziemię w pow. Szczytno	21
9. Opór chłopów przeciwko pańszczyźnie w pow. Ostróda w 1817 roku	24
10. Walka chłopów z przejawami feudalizmu	30
11. Gospodarka folwarczna w pow. Szczytno	33
12. Położenie folwarku Cimoszki w 1815 roku	34
13. Inwentarz żywy pracowników folwarku Cimochoy w 1815 r.	35
14. Gospodarka leśna w 1815 roku	36

	Str.
B. Zniszczenia miast i wsi w okresie napoleońskim	
15. Kontrybucja wojenna nałożona na Warmię	39
16. Sytuacja miast warmińskich	40
17. Sytuacja miast mazurskich	41
18. Sytuacja wsi warmińskiej	45
19. Wspomnienia wojenne w mazurskiej pieśni ludowej	47
20. Samoobrona Mazurów przed grabieżą przez wojska francuskie	50
C. Niedorozwój przemysłu, rzemiosła i handlu	
21. Manufaktury i warsztaty rzemieślnicze Mazur i Warmii w 1802 roku	52
22. Upadek produkcji rzemieślniczej i handlu na Mazurach	56
23. Sytuacja gospodarcza miast warmińskich w 1819 roku	59
24. Sytuacja gospodarcza miasta Pisz w 1843 roku	61
25. Przemysł i handel — uwagi ogólne	63
26. Plany stworzenia rynku wewnętrznego	64
27. Produkcja lnianej przędzy na Warmii i Mazurach	66
28. Domowa produkcja płótna na Mazurach	69
29. Szmugiel towarów do Polski	75
30. Import siana z Polski	76
31. Huta w Wądołku	78
32. Pierwsze powiatowe kasy oszczędności na Mazurach	80
III. Uwłaszczenie chłopów	
A. Przebieg uwłaszczenia	
33. Nadanie własności ziemi chłopu dominialnemu	82
34. Walka chłopów z przeżytkami feudalizmu	84
35. Przebieg uwłaszczenia w pow. Węgorz (Węgorzewo)	85
36. Przykłady rabunku chłopskiej ziemi przez obszarników	92
37. Przebieg separacji na Mazurach	94
38. Reces separacyjny wsi Wejsuny z 1842 roku	97
39. Zachęcanie do separacji chłopów mazurskich	105
40. Wpływ uwłaszczenia na zmiany w liczbie i charakterze osiedli	107
41. Rezultaty reform rolnych do 1848 roku	109
42. Kolonizacja niemiecka na Warmii	110
B. Przewyciężanie niedorozwoju rolnictwa w okresie uwłaszczenia	
43. Liczba posiadłości ziemskich w 1858 roku	112
44. Ogólne położenie gospodarcze Mazur i Warmii	113

	Str.
45. Środowisko geograficzne i stan kultury rolnej	119
46. Melioracje pól i łąk	122
47. Narzędzia rolnicze	125
48. Ubytek ziemi chłopskiej na rzecz obszarników	126
49. Położenie obszarników po uwłaszczeniu	130
50. Wynagrodzenie robotników rolnych u bogatych chłopów	134

C. Nędza wsi

51. Ogólna sytuacja chłopów na Mazurach	136
52. Pieśń ludowa o chłopskiej niedoli	142
53. Walka klasowa na wsi — ucisk robotników folwarcznych	149
54. Przyczyny nędzy chłopów	154
55. Położenie chłopstwa w pow. Gołdap	156
56. Położenie chłopstwa w mazurskich powiatach nadgranicz- nych	160
57. Położenie chłopstwa w pow. Pisz	163
58. Głód we wsiach mazurskich	164
59. Głodni domagają się od króla chleba	170
60. Oszustwa obszarników wobec głodujących chłopów	171
61. Głód w mieście Olsztynku	174
62. Nędza wśród rzemieślników w Elku	176
63. Ucisk podatkowy ze strony kościoła (wielka i mała „ko- łęda”)	178
64. Przecistawianie się ludności oddawaniu „kołędy”	184
65. Emigracja do Polski	187
66. Emigracja do Ameryki	190

IV. Wiosna Ludów

A. Walka polityczna i społeczna w okresie Wiosny Ludów

67. Reakcja Mazurów na wiadomość o wybuchu rewolucji marcowej	192
68. Obawa interwencji rosyjskiej	194
69. Zaburzenia w pow. Żądzbork (Mrągowo)	195
70. Zaburzenia w pow. Rastembork (Kętrzyn)	190
71. Obawa mieszczan Reszla przed gniewem ludu	202
72. Odmowa płacenia podatków	202
73. O zniesienie państwowego monopolu solnego	206
74. Odezwa Klubu Konstytucyjnego w Szczytnie	207
75. Wybory wstępne do sejmiku 1849 r. zwycięstwem demo- kratów	209
76. Bojkot wyborów do senatu w 1849 roku	212
77. Usiłowania zduszenia przez reakcję posiewu rewolucji marcowej	216

	Str.
78. Represje wobec mazurskiego działacza demokratycznego .	218
79. Dążenia separatystyczne Warmii	220
80. Walka o polepszenie płac rękodzielników	222
81. Walka o polepszenie doli wiejskich nauczycieli	224

B. Skutki Wiosny Ludów — walka o zakończenie uwłaszczenia i reformy społeczne

82. Separacja na Warmii	226
83. Opór ludności warmińskiej wobec nadużyć przy uwłasz- czeniu	227
84. Podział własnościowy ziemi po uwłaszczeniu w pow. Olecko	231
85. Walka o zakończenie uwłaszczenia	233
86. Domaganie się podziału gruntów	239
87. Położenie robotników rolnych pow. Lec (Giżycko) w 1848 r.	240
88. Skarga robotników na wyzysk podatkowy	244
89. Walka przeciw przywilejom szlachty	246
90. Walka o skasowanie lub zmniejszenie małej „kolędy“ .	248
91. Prześladowanie religijne robotników rolnych ze strony obszarnika	249
92. Utrzymanie się przeżytków feudalnych — sądownictwo patrymonialne	250

C. Sprawy polskie w okresie Wiosny Ludów

93. Zwalczanie propolskich sympatii wśród Mazurów . . .	251
94. Akcja Ligi Polskiej na Mazurach	253
95. Odezwa „Kurka Mazurskiego“	254
96. Legion do walki o wolność Polski w Królewcu	256
97. Odezwa Warmiaków w sprawie pomocy polskim uchodźcom	256
98. Pisma polskie z okresu Wiosny Ludów	258
99. „Gazeta Wiejska“, pismo demokratyczne dla Mazurów i Warmiaków	260

V. Rolnictwo w drugiej połowie XIX wieku

A. Charakterystyka ogólna

100. Wpływ środowiska geograficznego i postępu technicznego na uprawę roli	262
101. Stan rolnictwa w pow. Ełk około 1861 roku	268
102. Stan rolnictwa i ludności wiejskiej na Warmii	275
103. Skutki separacji gruntów w pow. Węgorz (Węgorzewo) .	285
104. Gospodarka chłopska w pow. Węgorz (Węgorzewo) . . .	288
105. Rolnictwo w pow. Pisz	292

B. Stan sił wytwórczych i gospodarki

106. Socha	298
107. Narzędzia i maszyny rolnicze w majątkach	301
108. Narzędzia i technika uprawy roli	304
109. Uprawa roli na Mazurach około 1870 roku	305
110. Uwagi Mazura o uprawie roli	306
111. Zbiory ziemioplodów na Mazurach	309
112. Gospodarka leśna i torfowa	311
113. Rybołówstwo na Mazurach	313

VI. Przemysł, rzemiosło i handel w drugiej połowie XIX wieku

A. Próby ożywienia przemysłu i handlu

114. Niedorozwój przemysłu na Mazurach — stan ogólny	316
115. Przemysł w pow. Pisz	327
116. Fabryka zapalek w Krutyni	330
117. Przemysł na Warmii (pow. Olsztyn)	330
118. Rzemiosło na Warmii (pow. Olsztyn)	331
119. Sytuacja miasteczek w pow. Pisz	334
120. Tworzenie się rynku wewnętrznego na Mazurach	337
121. Wymiana handlowa z Polską	337
122. Ożywienie handlu z Polską w okresie wojny krymskiej	338
123. Utrudnianie kontaktu handlowego z Polską	339
124. Handel w pow. Pisz	340

B. Roboty publiczne pod naciskiem mas ludowych

125. Żądania budowy dróg dla usprawnienia komunikacji	343
126. Starania o budowę szos z powodu nędzy ludności	344
127. Niedostateczna ilość szos na Mazurach	345
128. Mazurzy żądają budowy linii kolejowej	347
129. Plan komunikacji wodnej z Polską	350
130. Zatrudnianie ludności przy budowie fortyfikacji	351

VII. Nędza ludności

A. Wyzysk biedoty chłopskiej

131. Upadek sprzężajnych gospodarstw chłopskich	353
132. Wyzysk biedoty przez bogatych chłopów	354
133. Wyzysk chłopów przez duchowieństwo	355
134. Upośledzenie podatkowe chłopów w stosunku do szlachty	361
135. Ucisk podatkowy wsi mazurskiej	363
136. Brak pomocy dla chłopów	365
137. Obciążenia katolików na rzecz kościoła w pow. Szczytno	368

	Str.
B. Położenie robotników rolnych	
138. Wódka zapłatą za pracę robotników	371
139. Położenie chałupników mazurskich	372
140. Sytuacja robotników rolnych na Warmii	373
141. Robotnicy rolni na Mazurach	376
142. Położenie mazurskich robotników w 1868 roku	378
143. Nędza robotników w latach głodu 1867—1868	380
144. Położenie robotników zatrudnionych przy budowie szos	384
145. Nędza przyczyną pijaństwa wśród Mazurów	392
C. Migracje ludnościowe i emigracja do Polski	
146. Ruchy migracyjne z Warmii na Mazury	397
147. Gorączka emigracyjna do Polski wśród Mazurów	400
VIII. Polskość Mazur i Warmii	
A. Język i świadomość narodowa Mazurów i Warmiaków	
148. Mowa polska — mową ojczystą Mazurów i Warmiaków	405
149. Polskość miast mazurskich	407
150. Przysięga sołtysa warmińskiego w języku polskim	408
151. Wzór przysięgi w języku polskim składanej przez oby- wateli miast	408
152. Katolicy z Mazur udają się do kościoła w Polsce	409
153. Dbłość kościoła protestanckiego o zapewnienie Mazurom polskich pastorów	410
154. Próby zrywania wspólnoty narodowej z Polską w kościele protestanckim	413
155. Brak polskich pastorów na Mazurach	413
156. Współudział Mazurów w powstaniu styczniowym	419
157. Oddźwięk powstania styczniowego na Warmii	419
158. Apel Gizewiusza w obronie języka polskiego	420
159. Odpowiedź Gizewiusza zwolennikom germanizacji	424
160. Chłopi mazurscy żądają wyłącznej nauki dzieci w języku polskim	432
B. Charakterystyka ogólna	
161. Mazurzy w pow. Pisz około 1814 roku	434
162. Mazurzy w pow. Nibork (Nidzica) około 1816 roku	436
163. Mazurzy w pow. Pisz około 1824 roku	438
164. Charakterystyka ogólna Mazurów z 1835 roku	439
165. Mazurzy widziani oczyma podróżników z Polski (1844— 1849)	441
166. Wojciech Kętrzyński o Mazurach	448
167. W. Kętrzyński i K. E. Sieniawski o Warmiakach	463

C. Kultura materialna

168. Mieszkanie Warmiaków	472
169. Mieszkanie biednych Mazurów	473
170. Ubranie Mazura	475
171. Pożywienie Mazura	476

D. Obyczaje i zwyczaje

172. Zabobony na Mazurach	477
-------------------------------------	-----

IX. Oświata i wychowanie

A. Szkolnictwo wyższe, średnie i zawodowe

173. Polsko-niemieckie seminarium nauczycielskie w Elku	493
174. Seminarium nauczycielskie w Węgorzku (Węgorzewie)	496
175. Pomocnicze seminarium nauczycielskie w Rozogach	497
176. Seminarium polskie przy Uniwersytecie Królewskim	498
a) Stan i wyniki nauczania przed reformą	498
b) Po reformie	503
177. Postulaty obywateli Leca (Giżycka) w stosunku do szkoły miejskiej	506
178. Zadania szkolnictwa na wsi	508
179. Szkoła uprawy lnu w Elku i Ządzorku (Mrągowie)	510
180. Szkoła rolnicza w Juńczy pow. Ostróda	513

B. Organizacje społeczne i zawodowe

181. Stowarzyszenie rolnicze w pow. Ządzork (Mrągowo)	514
182. Bojkot obszarnczych towarzystw rolniczych	515
183. Działalność towarzystw rolniczych na Mazurach	516
184. Związki rzemieślnicze	518

C. Nauczyciele wiejscy i ich położenie

185. Życiorys nauczyciela z 1830 r. pisany po polsku	518
186. Nędza mazurskich nauczycieli wiejskich	520
187. Nauczyciele ewangelicy spełniają darmo posługi kościelne	524
188. Wynagrodzenie nauczyciela-organisty parafii katolickiej	525

D. Sytuacja szkolnictwa wiejskiego

189. Sytuacja szkolnictwa wiejskiego na Mazurach około 1865 r.	527
190. Analfabetyzm na wsi warmińskiej	541
191. Kary za nieposyłanie dzieci do szkoły	542
192. Nieposyłanie dzieci do szkoły z powodu nędzy	542
193. Wykształcenie religijne głównym celem szkoły	547
194. Wykaz podręczników szkół mazurskich z 1825 roku	548
195. Wykaz podręczników szkół mazurskiej z 1870 roku	549

	E. Sytuacja kościoła i jego wpływ na życie religijne	Str.
196.	Przeciwstawienie się pastorów opodatkowaniu ich rzeczywistych dochodów	552
197.	Kościół ewangelicki na Mazurach	554
198.	Kościół katolicki na Warmii	556
199.	Katolicy na Mazurach	559
200.	Święta Lipka i jej znaczenie	565
201.	Obyczaje katolickie wśród ewangelickich Mazurów	566
X. Germanizacja i obrona przed nią		
A. Zarządzenia germanizacyjne w szkolnictwie (1811—1865)		
202.	Zaprowadzenie nauki języka niemieckiego w szkołach ludowych	568
203.	Nakaz uczenia wyłącznie w języku niemieckim	569
204.	Warunkowe dopuszczenie języka ojczystego w nauce religii	571
205.	Koncesje w nauczaniu języka ojczystego wywalczone przez Mrongowiusza i Gizewiusza	572
206.	Zarządzenie germanizacyjne z 1865 roku	576
B. Prześladowanie za utrzymanie polskości — nagradzanie germanizatorów		
207.	Usuwanie nauczycieli umięających tylko po polsku	580
208.	Niedola jednego z polskich nauczycieli	581
209.	Nagradzanie nauczycieli za niemczenie dzieci	584
210.	Pomoc gospodarcza Mazurom za cenę zniemczenia dzieci	593
211.	Nauka niemieckiego w szkołach warmińskich	594
C. Obrona polskości przed germanizacją		
212.	Mieszkańcy miast sprzeciwiają się likwidacji tzw. polskich szkół	595
213.	Wypowiedzenie się synodu oleckich pastorów przeciwko germanizacji	597
214.	Wypowiedzi pastorów przeciwko germanizacji	606
	a) Sprawozdanie superintendenta Kriegera z 26 IX 1834 r.	606
	b) Sprawozdania wizytacyjne Kriegera z 18 i 20 IX 1837 r.	610
	c) List pastora Preussa do Giersza	617
	d) List pastora Andersa do superintendenta Schulza	618
215.	Interpelacja na sejmiku prowincjonalnym przeciwko metodom germanizacji	619
216.	Polemika prasowa Gizewiusza z Gierszem o język polski w szkolnictwie	620
217.	O zlikwidowanie uspośledzenia języka polskiego w sądach	645

D. Wypowiedzi zwolenników germanizacji

218. Uzasadnienie konieczności nauczania języka niemieckiego .	649
219. Akcja germanizacyjna superintendenta Neumanna w pow. Węgorzów (Węgorzewo)	654
220. Wypowiedzi niektórych pastorów i nauczycieli	659
a) List pastora Jabłonowskiego do Giersza	659
b) List superintendenta Pawlika z Szestna do Giersza	661
c) List nauczyciela Skrodzkiego do Giersza	661
221. Zaatakowanie Gizewiusza przez germanizatorów	664
222. Stowarzyszenie germanizacyjne w Lecu (Giżycku)	665

E. Rezultaty akcji germanizacyjnej na Mazurach

223. Postępy germanizacji wśród szlachty i inteligencji mazurskiej	669
224. Początki germanizacji chłopów w pow. Węgorzów (Węgorzewo)	672

XI. Piśmiennictwo i czasopisma

A. Piśmiennictwo

225. Zagadnienie twórczości literackiej dla Mazurów	676
226. Wydawnictwa konsystorza królewieckiego w języku polskim	685
227. Wydawnictwa Antoniego Gąsiorowskiego dla Mazurów	686
228. Zamiłowanie Mazurów do czytania	689
229. Oddziaływanie literatury polskiej na mazurskich nauczycieli	691

B. Czasopisma

230. „Przyjaciół Ludu Łecki“	693
231. „Tygodnik Obwodu Oleckiego“	697
232. „Polsko-Ewangelicki Poseł Kościelny“	700
233. „Prawdziwy Ewangelik Polski“	701
234. „Zaradny Gospodarz Wiejski“	703
235. „Pruski Przyjaciół Ludu“ — pismo gadzinowe	707

XII. Dodatek

236. Monety, miary i wagi	711
Indeks nazw miejscowości	714
Indeks nazwisk	724

Mapy:

1. Mapa narodowościowa Mazur i Warmii z 1861 r. wg R. Böckha.
2. Mazury i Warmia w 1870 r.

